

Ольга МЕР'Є

АРХІТЕКТУРА ДЕРЕВ'ЯНИХ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ХРАМІВ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТЬ

В останні два десятиліття дослідження культурної спадщини в Україні значно активізувалися. Проявом цього є значна кількість наукових публікацій, дисертаційних робіт, конференцій, які присвячені вивченню археологічних, архітектурних, історичних пам'яток тощо. Одним із факторів зростання інтересу до вивчення сакральних об'єктів архітектурної спадщини є її мультикультурний характер. Оскільки про дерев'яні церкви та синагоги існує вже низка наукових праць, темою даного наукового дослідження обрано зодчество дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини (де наявна найбільша кількість збережених об'єктів, у порівнянні із Буковиною, Волинню чи Закарпаттям) другої половини XVII – першої половини XX століть.

Тематика будівництва дерев'яних римо-католицьких храмів досі належно не висвітлена в працях з історії архітектури України, в яких лише принагідно згадуються окремі об'єкти без зазначення їхньої приналежності вірянам певної національності. Римо-католицькі храми в Галичині будували не лише для поляків, але й для німецьких або чеських колоністів, а також для т. зв. українців-латинників¹. В українських виданнях лише побіжно згадано їхні загальні архітектурні характеристики без типологічних особливостей: конструктивних, розпланувально-композиційних, об'ємно-просторових тощо. Кілька праць про досліджувані святині написані польськими науковцями, але українському загалу вони невідомі². Брак фундаментальних наукових досліджень архітектури призвів до

знищення і втрати багатьох цінних споруд³. Отже, потреба введення в науковий обіг аналітичних матеріалів про архітектуру дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини другої половини XVII – першої половини XX століть видається наочною.

Дерев'яна сакральна архітектура Галичини є невід'ємною складовою культурної спадщини України, проте значна частина збережених цінних об'єктів досі не внесена до Державного реєстру пам'яток. Станом на 2007 р. до реєстру пам'яток національного значення внесено лише кілька об'єктів Львівщини⁴. Таким чином, на сьогодні існує нагальна потреба інвентаризації, обліку та гідного збереження автентичності цих пам'яток, а також реставрації збережених святинь, які в не мають відповідників у інших регіонах України. Наведені факти достатньо аргументують актуальність історико-архітектурного дослідження дерев'яного римо-католицького будівництва.

Джерельною базою для вивчення архітектурних об'єктів були як опубліковані, так і неопубліковані матеріали. Так, про храми другої половини XVII – середини XIX століть дізнаємося переважно з архівних матеріалів, про храми середини XIX – початку XX століть – часто з описів польських дослідників⁵ та з іконографічних джерел, про храми першої половини XX століть – найбільше матеріалів почерпнуто з польських літературно-мистецьких часописів⁶. Важливими джерелами для вивчення архітектури костелів стали спеціальні праці дослідників: у другій половині XX століття – описи пам'яток архітектури та історичних об'єктів вітчизняних вчених⁷, у кінці XX - на початку XXI століть – довідки енциклопедій⁸. Використано також матеріали інвентаризацій⁹, путівники¹⁰, окремі принагідні публікації у періодичних виданнях¹¹. Значну цінність для аналізу становили матеріали нарисів з архітектури церков¹², шематизми¹³, деякі праці про костели¹⁴. Варто відзначити цикл видань під загальною редакцією проф. Яна Островського з історії сакрального мистецтва на східних теренах колишньої Речі Посполитої, опублікованих у 1993-2007 рр¹⁵.

Аналіз праць вчених, які досліджували сакральну архітектуру, показав, що вони, попри намагання, так і не створили цілісної картини формування архітектури дерев'яних римо-католицьких храмів другої половини XVII - першої половини XX століть на теренах Галичини.

Проведені автором натурні обстеження та інвентаризація, а також аналіз джерел та праць попередників, дозволили укласти каталог дерев'яних римо-католицьких храмів, що складає 248 споруд, серед них 8 нереалізованих проєктів. Було встановлено, що з цієї кількості не збереглося 197 храмів. Зафіксовано лише 43 уцілілих об'єкти (26 – на Львівщині, 3 – на Тернопільщині, 14 – на Франківщині). За станом збереження об'єкти розподілено на такі групи: 1) у стані руїни (2 споруди); 2) частково зруйновані; 3) збережені з втратою архітектурно-просторової композиції чи стилістичних ознак; 4) збережені з автентичними архітектурними деталями. Окрім цього, інвентаризація храмів дозволила поділити їх на кілька груп: які не функціонують (6 об'єктів); відремонтовані, які діють як костели (5 об'єктів); перебудовані, пристосовані під церкви (24 об'єкта); перебудовані, пристосовані під іншу функцію (4 об'єкта).

У дослідженні використано метод ретроспективного моделювання об'єкта за архівними та іконографічними джерелами. Метою розвідки є виявлення та облік архітектурних об'єктів, їхнє наукове вивчення та поширення відомостей про їхню історико-культурних цінність, що забезпечило б охорону архітектурних пам'яток.

Розвитку архітектури дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини аналізується за такими характеристиками: розташуванням у містобудівному середовищі, розпланувально-композиційною та об'ємно-просторовою структурами, конструкційними та стилістичними рішеннями, архітектурно-декоративними засобами опорядження екстер'єру та інтер'єру. Проаналізовано всі збережені об'єкти, а також наявна інформація про архітектуру втрачених святинь.

Визначено, що об'ємно-розпланувальне вирішення дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини залежало від їхнього розташування у певній структурній організації території (центричній¹⁶, лінійній¹⁷, осьовій¹⁸, радіальній¹⁹ чи комбінованій²⁰). Встановлено, що на розпланувальну та об'ємно-просторову композиції комплексу (який здебільшого складався з храму, цвинтарю, дзвіниці, хреста або фігури) насамперед впливало розташування у системі поселення. Таким чином, визначено п'ять типових схем: 1) при ринковій площі; 2) при головній вулиці; 3) у центральній частині поселення на видному підвищеному місці

(Долинівка); 4) у периферійній частині, біля дворів власників поселень (Монастириськ); 5) на околиці поселення – на цвинтарі (Островок). Перші дві схеми характерні для містечок (Кукезів, Лопатин та ін.). Одна із головних ознак, за якою можна диференціювати досліджувані об'єкти, – це орієнтація. Польські костели зводили без особливої уваги до їхньої орієнтації, тоді як храми німецьких колоністів зводили з обов'язковою орієнтацією пресбітерія на схід, з незначним відхиленням на північ або південь. Одним із вагомих елементів, за яким можна визначити «національну» приналежність храму, був спосіб озеленення ділянки: біля польських костелів саджали хвойні породи дерев, тоді як біля храмів німецьких колоністів – листяні породи. Встановлено, що архітектура дерев'яних римо-католицьких сакральних об'єктів Галичини залежала від містобудування в цілому, на яке в свою чергу впливали інші чинники: географічне районування, політичні обставини, стилістичні уподобання тощо.

У результаті дослідження виявлено два основні типи *конструкційного рішення* дерев'яних римо-католицьких храмів: зрубний (найпоширеніший) і каркасний («в'язання»)²¹. У досліджуваних об'єктах зрубної конструкції виявлено п'ять основних типів врубок (звичайна, з випустами, зі змінним кутом або так званий риб'ячий хвіст (з лишком, з зубом), навскісна з протес, з потайним прямим зубом) і два типи випустів під платви («скосак» (Пістинь) і «східці» (Славське)). Встановлено чотири типи заповнень для каркасного типу храмів: 1) глиняне; 2) дощате; 3) цегляне (т. зв. фахверковий тип або з «пруського муру»)²²; 4) змішаного типу. Форми перекриттів були таких типів: пласке²³, склепінчасте (лучкове²⁴, напівкругле²⁵, стріласте рівностороннє²⁶, напівкругле завершене східчастим²⁷, трицентрове²⁸, псевдотрицентрове²⁹ тощо) і трапецеподібне³⁰. Окрім цього, виокремлено дві суттєві відмінності храмових веж: 1) з похилими стінами, увінчаними завершенням з підсябиттям (наслідують тип старопольських костелів); 2) з рівними стінами, що наслідують форми мурованої архітектури і трапляються зазвичай в неороманських та неоготичних храмах німецьких колоністів, рідше серед польських костьолів.

Порівняльний аналіз *розпланувальної структури* дерев'яних римо-католицьких храмів свідчить про рідкісне зведення святинь цього

обряду на плані грецького хреста та ротонди – натомість переважають одно-, дво-, тридільні храми у плані латинського хреста. Для польських дерев'яних костелів характерні такі типи планів: однодільні, дводільні, у формі латинського хреста, у формі грецького хреста, ротонди та тринавові псевдобазиліки. Для храмів німецьких колоністів властиві: однодільні, дводільні та тридільні плани. За кількістю нав об'єкти диференційовано на однонавові та тринавові (двоनावових не виявлено)³¹. За геометричною композицією нави поділяються на три типи: квадратна³², півтораквадратна³³ та двоквадратна³⁴; а за геометрією плану пресвітерія виокремлюють нави з прямокутним³⁵ і гранчастим (трапецевидним) абрисом.

За типами *об'ємно-просторової композиції* брили споруди поділяються на: безвежеві (з сигнатуркою або без)³⁶, з вежечкою над хорами нави³⁷, одновежеві³⁸ та двовежеві³⁹. Виокремлено такі принципи розташування веж: 1) на осі головного фасаду над хорами нави; 2) на осі головного фасаду перед навою і над хорами нави; 3) на осі головного фасаду над крухтою перед навою; 4) збоку головного фасаду при бічній стіні нави; 5) з боку тильного фасаду при бічних стінах нави і пресбітерія; 6) дві вежі на головному фасаді, симетрично розташовані відносно осі.

Особливості *поліхромії* інтер'єру дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини формувались насамперед в залежності від національного складу вірних (яскравими прикладами є інтер'єри храмів німецьких колоністів). Розписи, як правило, поєднували фігурні сюжети та орнаментальні площини, хоча трапляються храми декоровані лише орнаментальними мотивами. У досліджуваних храмах виявлено такі типи розписного орнаменту: геометричний, рослинний, зооморфний та фігурний, геральдичний, гротескний. Кольорові закономірності розташування настінних декорацій в інтер'єрах святинь дозволяють виокремити п'ять типів колористичних композицій: 1) виступаючий⁴⁰ колір підлоги і локальний, або відступаючий, – несучих конструкцій, стін і стелі (відбувається виявлення форми та глибинної спрямованості простору)⁴¹; 2) виступаючі кольори підлоги та несучих конструкцій, відступаючі – стін і стелі (форма сприймається як оригінальна, створює відчуття статичності підлоги, розкриття, розширення та легкості простору)⁴²; 3) виступаючі кольори несучих конструкцій і верхнього

ярусу стін, відступаючі – підлоги, стелі та нижнього ярусу стін⁴³; 4) виступаючі кольори стелі та верхнього ярусу стін, відступаючі – підлоги, стін та несучих конструкцій (створюється враження зниження висоти приміщення)⁴⁴; 5) виступаючі кольори підлоги, та стін, відступаючі – стелі (створюється враження замкнутості простору, але збільшення висоти приміщення)⁴⁵.

Виявлено такі *теглярські елементи*: різьблені конструктивні елементи (причілки, ганки, сигнатурки, колони в інтер'єрі, сохи, гостроколи); накладну декоративну різьбу в екстер'єрі та інтер'єрі (наприклад, декоративне шалювання [вертикальне, горизонтальне, «в смерічку», на мотив «сонце», «викладка»]); декоративне оздоблення фронтону (вирізані причілкові дошки, «квітки» на завершенні); накладну рельєфну різьбу та декоративні вставки на дверях, різьбу на вікнах тощо.

Художній метал в архітектурі дерев'яних римо-католицьких сакральних об'єктів, як і в об'єктах східного обряду, застосовували насамперед для оздоблення елементів головної осі фасаду – вхідних дверей (жиковини, завіси, замки, клямки, засувки) та дахів, завершених хрестами або фігурам, а також бічних фасадів – вікон (ґрати). Хрести виступали логічним завершенням конструкції сакрального об'єкта, тому здебільшого їхня форма залежала від об'ємно-просторового та стилістичного вирішення споруди. Інколи горизонтальний ритмічно-пластичний поділ конструкції хреста з яскраво вираженою одноосовою дзеркальною симетрією побудови композиційно відповідає поярусному членуванню об'єкта. Розміри хрестів дуже різноманітні (від 0,5 до 1,7 м), оскільки залежали від величини споруд. Традиційними хрестами для дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини є латинські (з видовженою нижньою від поперечки частиною), проте були і грецькі хрести (чотириконечні з однаковими раменами). Наявність в дерев'яному храмі сукупності архітектурно-декоративних засобів опорядження (поліхромії, художнього металу, різьби) дозволяє зарахувати його до об'єктів високої мистецької вартості. За даними досліджень до таких збережених об'єктів належать святині у поселеннях: Вовче, Раденичі, Розлуч, Старе Село.

Архітектура досліджуваних храмів диференційована автором на основі стилістичних типів: романсько-готичний⁴⁶, готичний⁴⁷,

візантійський (в якому проявляється синтез форм барокового та візантійського стилів, що визначило назву методу як «бароково-візантійський»)⁴⁸, бароковий⁴⁹, класицистичний⁵⁰ та модерновий⁵¹.

У результаті досліджень встановлено низку прізвищ архітекторів, інженерів та зодчих⁵², що працювали у другій пол. XIX – першій пол. XX століть над будівництвом дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини. Проекти і реалізації кінця XIX – першої половини XX століть, залежно від ставлення їхніх авторів до традиції, поділено на дві групи: перша характеризується вірність традиційним формам дерев'яної костельної архітектури, що виявляється в безпосередньому наслідуванні храмів попередніх епох; друга визначається застосування традиційних розв'язань і мотивів, але почерпнутих з різноманітних джерел і стилів: пам'яток костельної і церковної архітектури, громадського містечкового і народного будівництва.

Встановлено, що архітектура дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини формувалась під впливом провінційної, маломістечкової та європейської народної архітектури. Можемо також стверджувати про взаємовплив церковної та костельної архітектури. Окрім цього, встановлено низку артефактів, які підтверджують гіпотезу про те, що архітектура мурованих сакральних споруд походить від дерев'яних.

На формотворення дерев'яних костелів Галичини другої половини XVII – першої половини XX століть вплинули зміни статусу сакральної архітектури, яка з елітарної перейшла у розряд парафіяльної, що вимагало компактних планувальних схем, які можна було втілювати в дереві. Найпростішою культовою спорудою є каплиця, яка представлена чотирма типами на теренах Галичини. Встановлено, що дводільні плани дерев'яних костелів бувають одно- та двозрубні, але найбільш поширеним був тип тридільного тризрубного храму. Виявлено приклад костелу т. зв. хатнього типу⁵³. На відміну від дерев'яних церков, у тридільних римо-католицьких храмах рідко застосовували пряму залежність крухти від пресбітерія (ширина яких рівна), цей прийом був характерний для костелів першої половини XX століття⁵⁴. Здебільшого пресбітерії був ширший за крухту. Досліджено, що на основі пропорційності рамен хрещатий план дерев'яних костелів, утворений довкола більшого посередині квадрата, дав такі варіанти

планів: план у вигляді рівнораменного хреста (грецького)⁵⁵ та план з короткими боковими раменами (латинський хрест)⁵⁶. Виділено два типи костелів-ротонд: восьмибічна нава і пресбітерій (Пеньки) та восьмибічна нава і прямокутний пресбітерій (Павлівка). Загалом, деякі плани були широко поширені (одно, дво- та тридільний тип, у плані латинського хреста), а інші – малопоширені (тринавова псевдобазиліка, у плані грецького хреста) і не зафіксовані в інших регіонах України (тип костелу-ротонди).

Крім того, серед різних планів дерев'яних римо-католицьких храмів народні зодчі надали перевагу найбільш архаїчному типу – тридільному, поширеному по всій території Галичини. У різних храмах спостерігаємо збереження пропорційних співвідношень, при яких висота стіни зрубу приблизно дорівнює половині загальної висоти костюлу.

Наявність різноманітних розпланувальних вирішень обумовила формування двох основних типів об'ємно-просторового рішення: перший підпорядковується єдиному центру та симетричності; другий ґрунтується на асиметричній композиції, що з'явилась під впливом романської та готичної архітектури. Ідея центричного храму реалізується переважно у ротондах. Закономірності об'ємно-розпланувальних вирішень полягали також у вертикальному та горизонтальному розвитку споруди. Проте навіть ця закономірність не дала можливостей для багатьох об'ємних вирішень. Ватро також зазначити, що організація дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини здійснювалась за принципом: «зсередини – назовні», а необхідність акцентувати об'єми за значимістю зумовила членування дахів на дві або три різні за висотою частини. Відповідно до того, як співвідносяться дахи, були отримані такі втілення основних об'ємів досліджуваних споруд: дахи, що не злучені між собою і складаються з двосхилого даху нави та дво-, трисхилих дахів крухти і пресбітерія; дахи, що злучені шляхом плавного переходу між собою. Засобами пропорції контрасту і нюансу, профілювання, різьблення та фактури окремих елементів будівничі не лише розв'язували відповідні конструкційні завдання, а й надавали спорудам належного монументального вигляду, декоративного обрамлення окремим частинам. Дерев'яні римо-католицькі храми, як і інші сакральні споруди, характеризуються

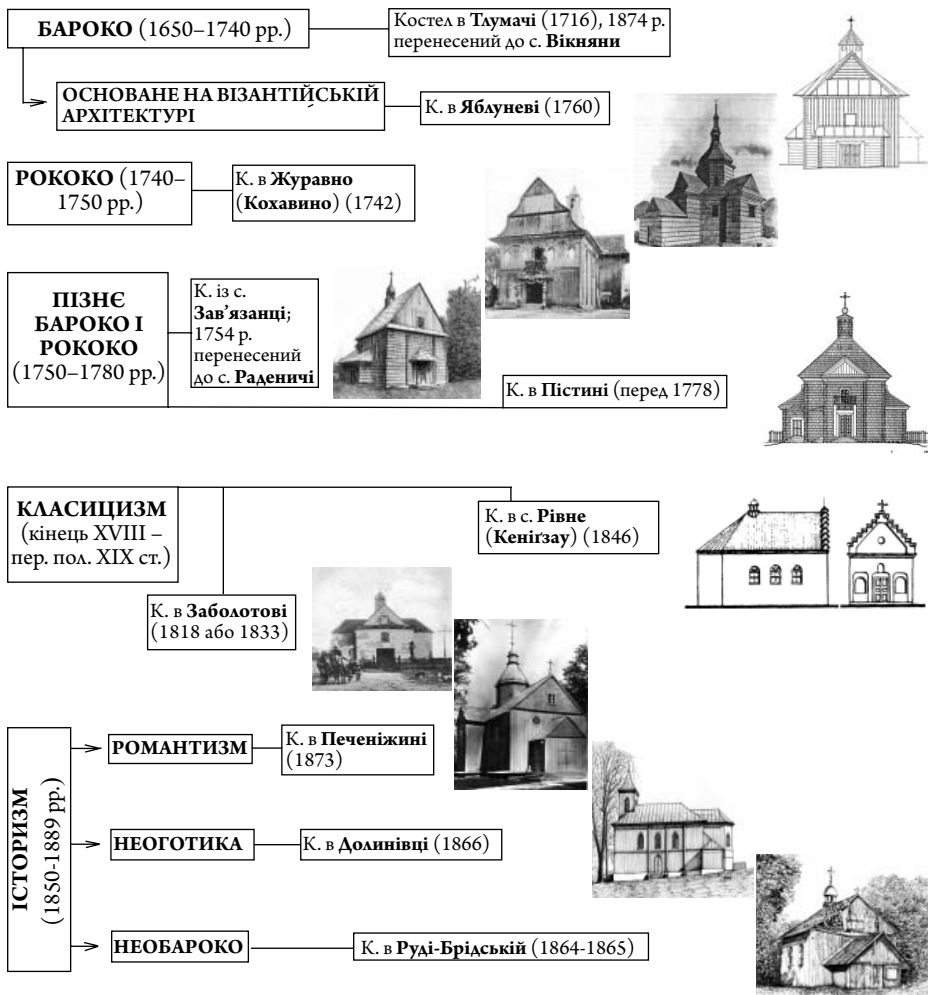
підвищеною увагою до організації інтер'єру, адже вони призначались для релігійних обрядів, тому протягом тривалого часу зберігали багато традиційних прийомів у структурі та об'ємно-просторовій побудові.

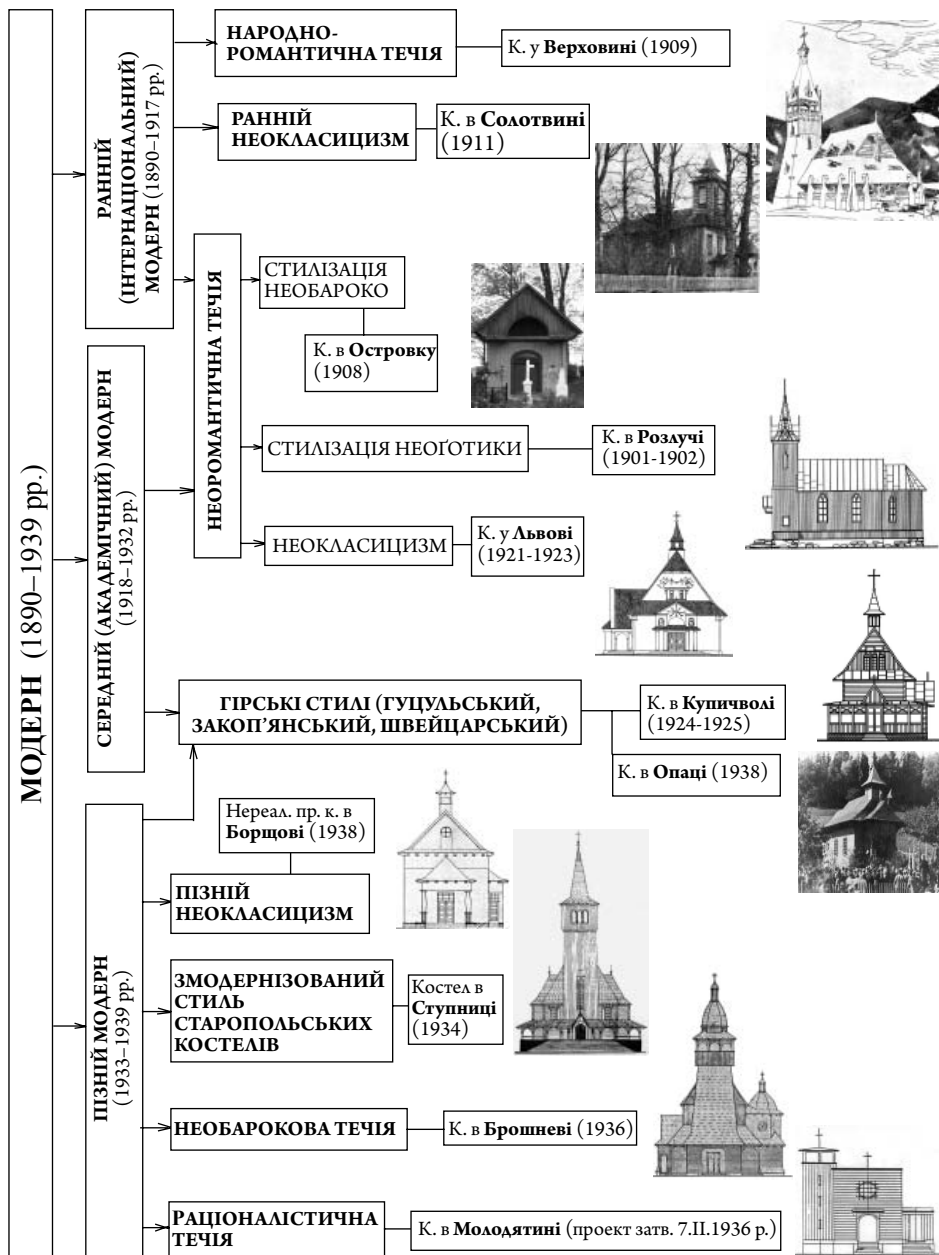
Архітектура дерев'яних римо-католицьких храмів визначається як граничною простотою, так і складністю об'ємно-просторової композиції. Обидві риси зумовлені, значним чином, конфігурацією плану храму.

Аналізуючи взаємозв'язок планувально-композиційної і об'ємно-просторової структур, а також наявні стилістичні типи дерев'яних римо-католицьких храмів в Галичині у др. пол. XVII – пер. пол. XX століть, виділено такі стилістичні напрями їхнього архітектурного вирішення: бароко (др. пол. XVII – пер. пол. XVIII століть), рококо (1740–1750 рр.), пізнє бароко й рококо (1750–1780 рр.), класицизм (кін. XVIII – пер. пол. XIX століть), історизм (1850–1880 рр.), модерн (1890–1939 рр.). Історизм охоплював споруди, зведені в стилі романтизму й кількох неостилів: неороманського, неоготики, необароко, неокласицизму. Виділено три періоди модерну: 1) ранній (інтернаціональний) (1890–1917 рр.), для цього періоду характерні дві течії – народно-романтична (1892–1916 рр.), представлена т. зв. гірським стилем, і неоромантична (1893–1923 рр.), виявлена через стилізацією неоготики, необароко, неокласицизму; 2) середній (академічний) (1918–1932 рр.), з виявами неоромантичної течії та Ар Деко⁵⁷; 3) пізній (1933–1939 рр.), у якому розрізняють три течії: змодернізований стиль старопольських костелів⁵⁸, необарокову⁵⁹ та раціоналістичну⁶⁰.

Отже, архітектура дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини другої половини XVII – першої половини XX формувалася під впливом прийомів різних стилістичних епох⁶¹. Основними чинниками її розвитку були місцеві (архітектурні, етнічні), регіональні (формували плани і фасадні вирішення) та зовнішні впливи (сусідніх Буковини, Волині, Закарпаття). Римо-католицькі храми зводилися також у загальноєвропейських стилях, серед яких найпоширенішими були модерн, Арт Деко, старонордійське зодчество, та під впливом маломістечкової архітектури, наприклад, влаштування субот було запозичене з архітектури Дрогобича та Роздолу.

**Розвиток стилістичних напрямків
дерев'яних римо-католицьких храмів Галичини
другої половини XVII – перші половини XX століть**
(таблиця укладена О. Мер'є)

ПРИМІТКИ:

¹ Згідно праць В. М. Кубійовича: «Розміщення культур у Північних Карпатах» (1930); «Територія і людність українських земель» (1935); Етнічні групи Південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 // Національна статистика Галичини. – Мюнхен, 1983. – С. 175.

² А. Бетлей, К. Бжезіна, Р. Бриковський, Л. Вулецький, Т. Зауха, Р. Квіріні-Поплавський, Є. Ковальчик, П. Красни, С. Ленартович, М. Малиновський, Т. Обмінський, Я.-К. Островський, Є. Пашенда, Л. Попек, Г. Рушик, Е. Хернічек і ін.

³ Близько 80 із 197 незбережених дерев'яних римо-католицьких храмів.

⁴ Костел Відвідання Єлизавети Пресвятою Дівою Марією 1734 р. у с. Тадані Кам'янка-Бузького району (охоронний №459), парафіяльний костел 1765 р. і дзвіниця у с. Дмитровичі Пустомитівського району (зазначений в реєстрі як Михайлівська церква 1773 р.; охоронний № 365).

⁵ Barącz S., Orłowicz M., Spiss T., Załęski S.

⁶ «Architekt», «Architektura i Budownictwo» та ін.

⁷ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. В 4-х т. / Н. Л. Жариков. – К., 1985–1986.

⁸ Енциклопедія українознавства. В 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк, 1954–1989.

⁹ Ін-т «Укрзахідпроектреставрація» у м. Львові, Інститут Історії Мистецтва Варшавського університету, Інститут Історії Мистецтва Ягеллонського університету.

¹⁰ Hauser Z. Ilustrowany przewodnik po zabytkach Galicji Wschodniej. Lwowskie, Lwów, Stanisławowskie / Zbigniew Hauser. – Warszawa, 2004.

Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Wydanie drugie poszerzone / Dr. Mieczysław Orłowicz. – Lwów–Warszawa, 1925.

¹¹ Богданова Ю., Вулецький Л., Олешко О. та Петришин Г., Юрченко С. та Швець-Машкара С., Чуба М.

¹² Слободян В.

¹³ Бучек М., Седельник І. Львівська архідієцезія латинського обряду. Ілюстрована розповідь. Парафії, костели та каплиці. 2004, 2006 рр.

¹⁴ Kowalczyk J. Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej. – Warszawa, 2006; Ruszczyk G. Drewniane kościoły w Polsce. Tradycja i nowoczesność. – Warszawa, 2001.

¹⁵ Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Redakcja naukowa Jan K. Ostrowski. – Część I. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego. –Т. 15. – Kraków,

1993–2007.

¹⁶ Креховичі, Станіславчик, Чижевичі, Язлівчик.

¹⁷ Вовче, Гута, Пикуловичі, Рідколісся, Росохач.

¹⁸ Ільник, Нова Гута, Раденичі, Тадані.

¹⁹ Рівне (Königsau).

²⁰ Бистриця, Загайпіль, Терновиця.

²¹ Рідколісся (1864), Солонське (1884), Бенева (1921), Креховичі (1901), Терновиця (1920), Львів–Знесіння (1924–1925), Львів–Збоїща (1932–1933), Грабич (1939).

²² Баворів (XVIII ст.), Жуків (XVIII ст.), Маринопіль (XVIII ст.), Львів (костел Найсвятішої Діви Марії для сакраменток) (1718), Бовдури (1905), Пикуловичі (1921), Чижевичі (1936–1937).

²³ Креховичі, Лісна Тарновиця, Пістинь, Тисменичани.

²⁴ Бистриця, Чернихів.

²⁵ Островок.

²⁶ Рудно.

²⁷ Вовче, Ільник, Розлуч.

²⁸ Гута.

²⁹ Виноград, Дмитровичі, Долинівка, Руда-Брідська.

³⁰ Загайпіль, Купичволя, Львів (Левандівка), Павлівка.

³¹ Лановичі, Нова Гута, Раденичі, Ступниця, Язлівчик.

³² Ільник, Купичволя, Львів (Збоїща, Левандівка), Нагірне, Ступниця, Язлівчик.

³³ Вовче, Розлуч, Рудно.

³⁴ Пикуловичі.

³⁵ Лановичі, Нагірне, Язлівчик.

³⁶ Пнікут (1762), Старе Село (1892), Східниця (1896), Островок (1908), Бистриця (1910), Смодна (1910), Татарів (1911), Гута (1934), Шешори (1934–1935), Рудно (1935), Чижевичі і Язлівчик (1936–1937).

³⁷ Солотвин (1857), Новий Мізунь (1908), Пасічна (1912), Озеряни (1923–1925), Летня (1930).

³⁸ Вовче (1900), Розлуч (1901–1902), Сянки (1907), Зелений Яр (1911), Клубівці (1911), Бережниця (1915), Молодятин (1936), Львів (1916).

³⁹ Товсте (1715), Жулин (др. пол. XVII ст.), Грімне (1734), Лисець (1779).

⁴⁰ Світлі кольори є виступаючими, темні - відступаючими.

⁴¹ Вікняни, Чижевичі, Солонське, Тадані, Раденичі.

⁴² Долинівка, Островок, Руда-Брідська.

⁴³ Вовче, Розлуч.

⁴⁴ Креховичі.

⁴⁵ Станіславчик, Старе Село.

⁴⁶ Боднарів (1888), Підмихайля (1880–1881), Вигода (1900), Бережниця (1915), Летня (1930).

⁴⁷ Долинівка (1866), Брюховичі (1893–1899), Вовче (1900), Розлуч (1901–1902), Сянки (перед 1907).

⁴⁸ Виявлено святині двох типів: 1) безкупольні зально-псевдобазилікальні храми (витагнуті прямокутні в плані тринавові споруди з відсутніми вікнами для освітлення середньої нави) (Раденичі, Терновиця); 2) однокупольні, в плані грецького хреста (Яблунів).

⁴⁹ Руда-Брідська (1864–1865), Брюховичі (1867), Островок (1908), Ільник (1932–1934), Павлівка (1935–1936).

⁵⁰ Рівне (Кенігзау) (1846), Загайпіль (1896–1898), Росохач (1897), Львів – цвинтар Оборонців (1919), Щуровичі (1919), Бєрлін (1934), Шешори (1934–1935), Борщів (1938).

⁵¹ Східниця (1896), Купичволя (1924–1925), Гута (1934), Рудно (1935), Язлівчик (1936–1937).

⁵² Бізанц Г., Боргеніхт А., Вельтце А., Венбургер Я., Вехрштайн Ю., Гарбусинський С., Гофьоль Ю., Грюнберг Ю., Гуральчик К., Дайчак В., Домбровський Я., Заблоцький Я., Зассовський С., Заремба Г., Індрух Р.-Ю., Крикевич З., Кшивоблоцький О., Лике Б., Лясечка М., де Льогау Я., Мончинський Ф., Носкевич Т., Обмінський Т., Одживольський С.-Н., Палка З., Петеленц Ф., Петричук Л., Равський В.-В.-Е., Райтер Т., Реда Я., Ріхтманн К., Сперро В., Тарновський С., Тульє Ч., Хуго П., Чарнецький Б., Червінський Є.-К., Янецький К. та ін.

⁵³ Дерев'яний провізоричний костелик 1921 р. у с. Бенева Тербовлянського р-ну Тернопільської обл.

⁵⁴ Ступниця, Язлівчик.

⁵⁵ Яблунів (1760), Шешори (1934–1935), Східниця (1896).

⁵⁶ Боднарів (1888), Нижній Березів (1892), Ільник (1932–1934), Ступниця (1934).

⁵⁷ У 1908–1930-х рр. стиль *Ар Деко* йшов шляхом звернення до романтично-поміщицької традиції, до класицизуючої архітектури XVIII – першої третини XIX ст., до т. зв. садибного стилю, притаманного шведському будівництву (костел 1921–1923 рр. у Львові на Левандівці, в архітектурі якого поєднуються риси неокласицизму та модерну і простежуються риси громадської та житлової архітектури).

⁵⁸ *Змодернізований стиль старопольських костелів* характеризується великомасштабністю, характерною для мурованого будівництва, а також модернізацією форми з використанням традицій народного будівництва; за

розпланувальним вирішенням – це храми у плані латинського хреста (напр., костел 1933–1934 рр. у с. Ступниця).

⁵⁹ Святині *необарокової течії модерну* (1933–1939 рр.) за розпланувальною структурою поділяються на храми в плані латинського хреста (Виноград, Брошнів) і наближені до грецького хреста (Ільник) чи ротонди (Павлівка). За об'ємно-просторовим вирішенням два останні типи були безвежеві, а храми першого з названих типів зведено в річищі традиції «ставропольських» костелів (одновежеві).

⁶⁰ У *раціоналістичній течії модерну* (1936–1939 рр.) естетично осмислювалися прості формоутворюючі основи споруд, позбавлені декору площини фасадів, відкриті будівельні конструкції, фактура матеріалів. Виявлення в зовнішній формі храму його конструктивної основи, проектування «зсередини–назовні» відобразили прагнення творців модерну якомога спростити зовнішню форму. Єдиною відомою спробою реалізувати художньо-естетичні засади цієї течії на східно-галицьких землях був проект (затверджений 7 лютого 1936 р.) дерев'яної каплиці в Молодятині (Коломийський р-н Івано-Франківської обл.).

⁶¹ Бароко, рококо, класицизму, історизму, модерну.